

Данильченко Олена,

*старший викладач кафедри загальнотеоретичної,
конституційної та цивільної юриспруденції*

Миколаївського інституту права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОМІРНИЙ ВПЛИВ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. Дослідження присвячено питанням правового впливу на неправомірну поведінку учасників цивільних правовідносин. Розглянуті питання правових наслідків порушення суб'єктивного права, питання попередження неправомірної поведінки, способи впливу на неправомірну поведінку учасника цивільних правовідносин: засоби оперативного впливу, самозахисту, через цивільно-правову відповідальність.

Ключові слова: неправомірна поведінка, правопорушення, правові наслідки, види забезпечення виконання зобов'язання, заходи оперативного впливу, самозахист, цивільно-правова відповідальність.

Аннотация. Исследование посвящено вопросам правового влияния на неправомерное поведение участников гражданских правоотношений. Рассмотрены вопросы правовых последствий нарушения субъективного права, вопросы предупреждения неправомерного поведения, способы влияния на неправомерное поведение участника гражданских правоотношений: способы оперативного влияния, самозащиты, гражданско-правовая ответственность.

Ключевые слова: неправомерное поведение, правонарушение, правовые последствия, способы обеспечения выполнения обязательств, способы оперативного влияния, самозащита, гражданско-правовая ответственность.

Summary. The research is devoted to challenge of legal influence on the illegal behavior of participants of civil relations. Issues of the legal consequences of the violation of subjects rights, the prevention of misconduct and ways of influence on the illegal behavior of the participant of civil relations are considered: operational impact and self-protection through the civil responsibility.

Key words: illegal behavior, offence, legal consequences, types of collateral obligation, operative methods of influence, self-protection, civil responsibility.

Вступ

Сучасне суспільство являє собою досить складне явище. Впорядковувати його життя різноманітними засобами визнані різні інституції, проте все більше в сучасному світі говорять про правове регулювання відносин, про створення дієвого механізму охорони і захисту прав особи і самого суспільства. Процеси, що відбуваються, вимагають від правознавців розуміння, що в умовах формування громадянського суспільства, де повинна поважатися особистість, захищатися її законні права та інтереси, де відмовляються від прямих приписів в регулюванні відносин в приватній сфері, повинні бути сформовані дієві механізми впливу на неправомірну поведінку учасників цивільних правовідносин.

Сучасні дослідники теорії держави і права щодо питань правового впливу і правового регулювання, зокрема Денисова А. М., робить висновки, що правовий вплив є одним із проявів дії права на широке коло суспільних відносин, свідомість та поведінку людей за допомогою правових і не правових

(психологічних, ідеологічних тощо) механізмів. При цьому правовий вплив виявляється не в дії права як сукупності правових норм, а як «духу» (змісту та сутності) права [13, с. 4]. Як стверджує Т. І. Тарахонич, всі існуючі в юридичній літературі підходи щодо співвідношення правового регулювання та правового впливу можна об'єднати в два напрями: прихильники першого вважають що категорію «правове регулювання» і правовий вплив не можна ототожнювати (С. С. Алексєєв, В. І. Гойман, В. П. Казимирчук, В. В. Лазарєв, М. І. Матузов, М. Ф. Орзіх, К. Ю. Толстой); другий – ототожнюють ці категорії, підкреслюючи, що правове регулювання у тому чи іншому випадку базується на інформаційно-психологічному, виховному, соціальному аспектах (С. А. Голунський, Е. А. Лукашова, А. С. Піголкин, Л. С. Явич) [25, с. 13].

На думку В. М. Косовича правовий вплив і правове регулювання спрямовані на забезпечення системи суспільних цінностей. Співвідносяться вони як загальне і конкретне, як взаємозв'язані та взаємозумовлювані [16, с. 25].

Якщо правовий вплив розглядати як взятий в єдності весь процес дії права на суспільство, свідомість і поведінку людей за допомогою правових і не правових засобів, то розглядати питання правового впливу на неправомірну поведінку в цивільних правовідносинах доречно, на нашу думку, в трьох напрямках: інформаційному, ціннісно-орієнтаційному, виховному, а також безпосередньо через відповідальність.

Неправомірна поведінка в цивільному праві може розглядатися в деяких аспектах. Одною з підстав виникнення суб'єктивних цивільних прав і обов'язків є правочини, як правомірні дії. Для того, щоб особа набула прав і обов'язків, необхідно додержуватися умов дійсності правочинів. Недотримання цих умов має наслідками неправомірну поведінку. У разі коли додержані всі умови вчинення правочину і виникли суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки між сторонами, мова може йти про неналежне виконання договірних зобов'язань або взагалі про їх невиконання. І ще один аспект, коли ми говоримо про неправомірну поведінку – це виникнення деліктних зобов'язань. Деліктні зобов'язання – це правовідносини, що виникають внаслідок вчинення правопорушень (деліктів), що передбачені нормами адміністративного, кримінального та інших галузей права.

Наші дослідження будуть стосуватися таких питань: засоби забезпечення виконання зобов'язання як способи попередження неправомірної поведінки, відповідальність за порушення договірних зобов'язань та недоговірних зобов'язань як реакція на неправомірну поведінку, а також самозахист і способи оперативного впливу на учасників цивільних правовідносин.

Цивільне право являє собою галузь права, що регулює особисті немайнові та майнові відносини, рівних, економічно незалежних, які виражають свою волю суб'єктів, що і обумовлює виконання ними своїх обов'язків добровільно. Регулювання цивільних відносин передбачає, що учасники правовідносин свідомо виконують взяті на себе зобов'язання, без втручання держави в сферу їх

приватного інтересу. Особи володіють, користуються, розпоряджаються майном як власники, укладають між собою договори, що визнані врегулювати відносини між ними і задовольнити їх потреби (інтереси), як матеріальні, так і духовні. Ідеальна модель поведінки – це здійснення своїх прав і виконання своїх обов'язків відповідно до вимог закону чи договору (правомірна поведінка).

Проте дійсність відрізняється від ідеалу, тому важливим є з'ясування питання попередження негативної поведінки особи, спонукання її до належної, бажаної поведінки, а також відповідальності особи за вчинені дії.

§ 1. Види забезпечення виконання зобов'язань як спосіб попередження порушення суб'єктивного цивільного права

Правомірну поведінку, про яку йдеться мова в цивільному праві, можемо розглядати як свідому поведінку носія суб'єктивних прав і суб'єктивних обов'язків. Якщо мова йдеться про вчинення правочинів, то вони повинні відповідати вимогам, передбаченим ст. 203 ЦК України щодо умов дійсності правочинів (за змістом правочин повинен відповідати загальним засадам цивільного законодавства і моральним засадам суспільства, особи повинні мати необхідну (достатню для вчинення конкретного правочину) дієздатність, воля в правочині повинна бути виражена вільно і співпадати з волевиявленням, правочин повинен бути вчинений у встановленій формі): якщо ж мова йдеться про виконання зобов'язання, то необхідно розглядати передбачені законодавством правила щодо належного виконання зобов'язань: належним боржником, належному кредиторіві, в належному місці, належним способом, в належний час. Навіть простий перелік цих вимог, дає підстави стверджувати, що не завжди вони виконуються.

Вплив на особу, яка вчиняє правочин, що порушує вимоги дійсності можна розглядати з позиції тих наслідків, що настають у разі визнання правочину недійсним. Вони передбачені, як загальні, у ст. 216 ЦК України: недійсний правочин не породжує права, на які він був спрямований, до двосторонніх правочинів застосовується двостороння реституція, постає питання про відшкодування завданих збитків. Що стосується односторонньої реституції, що передбачена ст.228 ЦК України, то за всіма ознаками її правильніше було б віднести до відповідальності. Ця норма списана з цивільного законодавства радянських часів і «вибивається» з контексту кодексу приватного права, тому що за своїм змістом є нормою кримінального права, яка передбачає конфіскацію.

Неналежне виконання договірних зобов'язань передбачає інші наслідки. Створення дієвого правового механізму захисту прав та цивільних інтересів сприяє зміцненню правовідносин, робить їх стабільними, що є важливим для ринкової економіки, вселяє впевненість особи, учасника цивільних правовідносин, в захищеності. До того ж виконання зобов'язань – центральна проблема зобов'язального права, вона тісно пов'язана із забезпеченням прав і інтересів кредитора, а у сфері економіки – з її стабільністю.

Відповідно до ст. 611 ЦК наслідками порушення зобов'язань виступають:

- припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;
- зміна умов зобов'язання;
- сплата неустойки;
- відшкодування збитків та моральної шкоди [32].

Ці наслідки настають у разі порушення зобов'язання і встановлюються договором або законом. Перелік цих наслідків включає як засоби цивільно-правової відповідальності (сплата неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди), так і міри впливу на порушника з метою примусити його виконати свій обов'язок (припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання).

Цивільне зобов'язання це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Це легальне визначення зобов'язання надане в ст. 509 Цивільного Кодексу України. Аналізуючи його, можна дійти висновку, що зобов'язанням є відносним правовідношенням, що завжди виникає між конкретними особами. Зміст його полягає в обов'язку конкретних осіб вчиняти певні дії (або утриматися від їх вчинення), що передбачають перехід майнових благ від однієї особи до іншої. Вони завжди виступають як майнові цивільні відносини, через те, що саме вони опосередковують процес переміщення майна чи інших матеріальних благ. Вони визначають динаміку цивільних відносин, на відміну від абсолютних правовідносин таких як право власності, авторське право. Саме через це важливо розуміти правові наслідки, що настають для осіб у разі порушення зобов'язання, а також визначитися з попередженням неправомірної поведінки і можливістю захисту, поновлення прав, що були порушені. Порушення зобов'язання впливає на динаміку цивільних відносин, що безперечно призводить до нестабільності суспільних відносин.

Залежно від змісту цивільного правопорушення застосовуються різні засоби цивільно-правового захисту і в свою чергу впливу на порушника. Основною метою цивільно-правового захисту є відновлення прав суб'єктів, чії права порушені. Водночас цивільне право допускає такі засоби захисту, призначенням яких є додатковий вплив на правопорушника з метою його покарання і стимулювання до позитивного ставлення до виконання своїх цивільних прав і обов'язків у майбутньому. Різниця в основних цілях різних засобів захисту призвела до їх поділу на міри захисту і міри відповідальності.

Зупинимося на визначені «неправомірна поведінка в цивільному праві». На відміну від кримінального чи адміністративного права, де на законодавчому

рівні визначене поняття правопорушення, в цивільному праві такого визначення немає.

В тих випадках, коли поведінка особи порушує приписи законодавства чи особа не виконує юридичного обов'язку, що виник за інших підстав є сенс говорити, що особа вчинила правопорушення. Поширеним в цивілістичній науці є визначення цивільного правопорушення, як протиправної дії чи бездіяльності особи, що порушує норми актів цивільного законодавства або умови договору, і з якою договір або закон пов'язують виникнення цивільно-правової відповідальності [30, с. 356].

Й. Покровський констатував: визначення цивільного правопорушення, становить надзвичайні труднощі [24, с. 276]. До останнього часу вчення про цивільне правопорушення формувалося переважно у контексті характеристики виконання договірних зобов'язань, прострочення виконання та цивільно-правової відповідальності. На думку А. Гришка, ознаками порушення договірних зобов'язань є: порушення змісту зобов'язання; не вчинення стороною належного діяння відповідно до умов договору; протиправність, що має об'єктивний характер. Порушенням договірних зобов'язань він вважає не вчинення суб'єктом виконання належного діяння (одностороннього правочину) відповідно до умов договору, вимог актів законодавства, вимог, що звичайно ставляться, та загальних засад цивільного законодавства, що є об'єктивно протиправним невиконанням обов'язку, визначеним змістом зобов'язання [12, с. 68].

Харитонов Є. О. визначає цивільне правопорушення як суспільно-небезпечну, протиправну, винну поведінку (дію чи бездіяльність) деліктоздатної особи, котра має вияв у порушенні нею норм цивільного законодавства і завдає шкоди правам та інтересам окремих осіб [28, с. 288–189]. У даному визначенні зроблено спробу відобразити всі ознаки цивільного правопорушення, що зазначаються науковцями.

За загальним правилом наслідком правопорушення є відповідальність особи, що вчинила правопорушення, чи особи, яка відповідає за її дії (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники тощо).

Як справедливо зазначає Н. Кузнецова, аналізуючи важливі здобутки Цивільного кодексу України, який закріпив принцип верховенства права у приватноправовій сфері та принципів побудови й дії позитивного приватного права, «воно складається із норм і принципів, які визначають поведінку людей у суспільстві незалежно від позитивного права» [17, с. 10]. Це твердження дозволяє зробити висновок про те, що норми позитивного права визначають основні моделі можливої поведінки осіб, виконують інформаційну функцію, а вибір поведінки залишається за суб'єктом, чиї права порушені. Це його вибір – чи звернутися до суду з вимогою про захист порушеного права, чи застосувати засоби оперативного впливу, вдатися до самозахисту.

Особи, які є учасниками цивільних правовідносин зацікавлені в тому, щоб взяти на себе обов'язки сторони виконали належним чином. Свобода договору,

як принцип цивільного права є свободою у виборі контрагента, виборі самого виду договору (поіменований, не поіменований), його умов (сторони на свій розсуд можуть врегулювати відносини між собою) і у виборі відповідальності на випадок невиконання чи неналежного виконання. До цього потрібно додати і у виборі способу забезпечення виконання зобов'язання.

Вплив у даному разі відбувається більше на свідомість особи – заздалегідь попереджаємо, які невігідні для неї наслідки настануть, якщо особа не виконає свій обов'язок належним чином. Мова йдеться про можливу неправомірну поведінку.

Способи забезпечення виконання зобов'язання повинні спонукати, стимулювати боржника до належної поведінки, а кредиторів надавати впевненість в тому, що у разі неналежного виконання свого обов'язку боржником, він отримає задоволення свого інтересу за рахунок заздалегідь передбаченого забезпечення.

Видами забезпечення виконання зобов'язань є неустойка, порука, гарантій, застава, притримання і задаток. Перелік способів забезпечення зобов'язань, передбачений ст. 546 ЦК України, не є вичерпним, договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення.

За своєю природою і характером застосування способи забезпечення є різними, мають свої особливості, які обумовлені ступенем та механізмом впливу на боржника, але підкорені одній загальній меті – спонукати боржника виконати зобов'язання належним чином [33, с. 654].

І. Й. Пучковська зазначає, що встановлюючи договором новий вид забезпечення виконання зобов'язань, сторони повинні врахувати вимоги щодо загальних положень про забезпечення виконання зобов'язань, а саме: акцесорний характер останніх та їх функціональну спрямованість (стимулювати боржника до належного виконання зобов'язання та захист майнових інтересів кредитора у разі порушення зобов'язання) [31, с. 118].

§ 2. Самозахист як оперативний вплив на неправомірну поведінку учасників цивільних правовідносин

Правовим впливом на неправомірну поведінку є безпосередні дії особи, чії права порушені чи є реальна загроза їх порушення, фактичного і юридичного характеру.

На особливу увагу заслуговує питання місця й ролі самозахисту в цивільному праві України, адже сучасні реалії суспільного життя пов'язують ефективність механізму цивільно-правового захисту насамперед із його оперативністю [29, с. 212].

Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [32]. Сам законодавець визначив, що ці способи можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Питання самозахисту розглядаються як будь-які дії особи, що спрямовані на захист свого суб'єктивного права від порушення, вплив на порушника з ме-

тою спонукати його припинити неправомірні дії, попередити порушення прав тощо.

Самозахист в цивільному праві є відносно новим явищем, науковці не одностайні в визначенні його характеристики.

Висловлюється думка, що самозахистом є прийняття самою управомоченою особою заходів захисту або звернення до компетентних органів. Таким чином, при першому варіанті особа сама захищає свої права, при другому – ініціює діяльність компетентних органів по захисту [25, с. 176]. Т. М. Підлубна наполягає, що для цього способу захисту характерним є те, що особа захищає свої цивільні права та права інших осіб без звернення до суду або іншого органу, який здійснює захист цивільних прав [23, с. 367].

С. П. Параниця розглядає самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Він вважає, що самозахист є міжгалузевим інститутом, норми якого закріплені в різних галузях права: кримінальному, адміністративному, цивільному, сімейному [22, с. 33].

М. І. Брагінський вважає самозахистом дії, що направлені на захист від порушення своїх цивільних прав у позадоговірних відносинах, а також деякі дії, направлені на захист прав у договірних відносинах, як наприклад утримання речі [6]. У цьому твердженні, на нашу думку, відображається вплив кримінального права, коли мова йдеться про необхідну оборону, крайню необхідність.

Прикладом самозахисту у договірних зобов'язаннях можна розглядати ситуацію, коли замовник не забирає виконану підрядником річ (пошитий костюм, як приклад), ч. 1. ст. 874 ЦК України надає кредитуру можливість зі спливом двох місяців після письмового повідомлення замовника, продати цей костюм (предмет договору побутового підряду) і задовольнити свій інтерес – вихувати з суми виторгу усіх належних підрядникові платежів. В ст. 874 ЦК міститься дві норми – частина перша передбачає самозахист (дія одностороння, дія правомірна, дія спрямована на захист від неправомірної поведінки замовника, дія самостійна – підрядник не звертається до суду чи іншого компетентного органу); частина друга цієї статті передбачає можливість вплинути на неправомірну поведінку замовника – притримати річ або вимагати відшкодування. Здається правила другої частини сформульовані нелогічно, адже замовник і так не забирає річ, а що до вимоги відшкодування, то вона прописана в загальній нормі (ст. 16 ЦК України).

В. Л. Яроцький зазначає, що «право на самозахист слід розглядати як юридично визначену можливість застосування особою у випадку порушення суб'єктивних цивільних прав та інтересів, належних їй або іншій особі, засобів протидії протиправним діям або бездіяльності правопорушника, які не заборонені законом, не суперечать моральним засадам суспільства і спрямовані на забезпечення реалізації дозволеної можливої поведінки управомоченої особи, припинення правопорушення і відновлення майнової і немайнової сфери» [30, с. 356].

О. І. Чепис констатує, що переваги самозахисту перед усіма іншими способами захисту є очевидними: ними є оперативність та ефективність, забезпечена особистою зацікавленістю уповноваженої особи [29, с. 212].

Аналізуючи норми цивільного законодавства, можна дійти висновку, що самозахист є правовою дією уповноваженої особи, направленою на захист суб'єктивного права самої особи або третьої особи в межах здійснення цивільних прав, що передбачені цивільним законодавством. В Цивільному кодексі визначено два моменти, коли доречно говорити про самозахист: у разі порушення суб'єктивного права особи або загрози його порушення і у разі необхідності припинити порушення чи запобігти йому.

В науковій літературі висловлюються думки щодо застосування у разі вчинення неправомірної поведінки заходів оперативного впливу. Ці заходи мають правоохоронний характер. «Це зумовлює віднесення заходів оперативного впливу або до цивільно-правових санкцій, або до способів самозахисту, або до способів забезпечення зобов'язань» [10, с. 135]. В цивільному праві непоодинокі випадки «подвійності» понять. Так, завдаток, неустойка можуть виступати, як способом забезпечення зобов'язання, а у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання – відповідальністю, притримання – способом забезпечення належного виконання зобов'язання і заходом оперативного впливу чи самозахисту.

І. М. Осолінкер зазначає, що «проектуючи ознаки самозахисту в площину засобів оперативного впливу, робимо висновок, що останні мають всі ознаки засобів самозахисту, а саме: 1) застосовуються при наявності факту правопорушення чи реальної загрози правопорушення; 2) засоби, якими особа бажає скористатися не повинні суперечити закону, договору та моральним засадам суспільства; 3) здійснення у формі активних дій; 4) здійснення силами власника (титального власника) самостійно без звернення до компетентних органів держави; 5) відповідність змісту права, що порушене або може бути порушеним, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням» [21].

Заходи оперативного впливу носять юридичний характер, вони передбачені законодавством, змінюють правовідношення, змінюють права та обов'язки, породжують нові зобов'язання. Їх застосування стає необхідним у разі порушення зобов'язання.

Одним із перших, хто досліджував заходи оперативного впливу на порушника суб'єктивних цивільних прав є В. П. Грібанов. Він сформулював визначення заходів оперативного впливу як «такие юридические средства правоохранительного характера, которые применяются к нарушителю гражданских прав и обязанностей непосредственно самим управомоченным лицом, как стороной в гражданском правоотношении, без обращения за защитой права к компетентным государственным или общественным органам» [10, с. 133].

Різницю між самозахистом і заходами оперативного впливу він вбачав в тому, що самозахист здійснюється при захисті прав, що носять речовий харак-

тер, а заходи оперативного впливу пов'язані з зобов'язальними відносинами. Мабуть, буде справедливим зазначити, що ці дослідження відбувалися в рамках радянської науки цивільного права в умовах командної економіки, в рамках публічного права.

С. М. Барвено самозахист і заходи оперативного впливу не розділяє, такий висновок він робить на підставі ч. 2 ст. 19 ЦК України, згідно з якою особа може застосовувати як фактичні дії, так і юридичні (юридичні дії і є засобами оперативного впливу) [3, с. 214].

Ю. Г. Басін визначає, що заходи оперативного впливу характеризує сукупність ознак: відсутність прямої, безпосередньої спрямованості на зменшення майна порушника, тобто організаційний характер впливу; самостійне застосування санкцій контрагентом договору або безумовність їх застосування за його дорученням іншим суб'єктом; застосування санкцій за сам факт допущеного порушення [2, с. 420].

Харитонов Є. О., характеризуючи правоохоронні правовідносини, визначив «засоби захисту» як охоронні засоби примусового впливу, спрямовані на захист прав і правопорядку, припинення дій, які порушують право, і поновлення правового стану, що існував до порушення, примусове виконання обов'язків, які застосовуються до суб'єкта незалежно від вини і, як правило, не тягнуть додаткових для нього обов'язків або некомпенсованих обтяжень [28, с. 379]. Твердження науковця, що «засоби захисту» і відповідальність мають різне функціональне призначення, на нашу думку, не зовсім коректне, воно не зовсім узгоджується зі ст. 16 ЦК і ст. 611 ЦК України. Стаття 16 визначає, що способами захисту цивільних прав може бути відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. В теорії цивільної відповідальності – відшкодування збитків є універсальною формою відповідальності. Функціонально відповідальність має на меті вплив на неправомірну поведінку і «караність» не може бути визначальною, вона спрямована не стільки на особу, скільки на її майно. У своїх міркуваннях ми виходимо на проблему «однозначності визначень», а скоріше «неоднозначності» в цивільному праві. Здається, автор саме з цих підстав і взяв в лапки «засоби захисту».

Стаття 610 ЦК України визначає порушенням зобов'язання його невиконання або виконання з порушенням умов визначених змістом виконання. Порушення зобов'язання є родовою категорією, що охоплює такі поняття як невиконання та незалежне виконання зобов'язання. На думку Л. М. Баранової, необхідність виділення вказаних складових цього поняття можна пояснити не тільки потребою надати йому чіткий легальний зміст, а й суто прагматичними цілями, що обумовлені розвиненням системи товарно-грошових відносин [31, с. 118].

Засобів впливу на сторону, що порушила умови договору, при аналізі Цивільного кодексу України можна віднайти значно більше, ніж це зазначено в главі 51. Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання [32].

Притримання речі є способом впливу на боржника, який не виконав свого обов'язку. Право притримання має кредитор, який правомірно володіє річчю, що повинна бути передана боржникові або іншій особі за вказівкою боржника. Так, за договором перевезення поштою не видається адресату посилка, доки він не сплатить вартість речі і послуги. Застосування притримання можливо і в договорі схову, комісії, перевезення, купівлі-продажу тощо. Притримання виступає засобом забезпечення виконання зобов'язання і самозахистом.

З метою захисту своїх прав особа, чиї права порушуються, неналежним виконанням зобов'язання може ініціювати відмову від договору або його зміну.

На думку Т. Боднар, одностороння відмова від договору може слугувати інструментом, за допомогою якого сторона може сама захистити свої права, тобто вдатися до самозахисту. Для цього необхідні такі передумови: наявність порушення цивільного права особи – сторони договору; одностороння відмова має виходити від особи, чиє право порушено; метою застосування односторонньої відмови є самозахист порушеного права особи способом, обраним самою особою, чи передбаченим договором або законом; правовим наслідком односторонньої відмови є зміна або розірвання договору (зобов'язання) [5, с. 114]. Р. В. Гринько констатує, що розірвання договору виступає лише заходом захисту цивільних прав та інтересів судом, тоді як одностороння відмова від договору – заходом оперативного впливу [8, с. 116].

Цей спосіб впливу на контрагента, що порушує умови договору, є досить поширеним в цивільному праві. В договорах купівлі-продажу (665 ЦК), ренти (740 ЦК), найму (784 ЦК), найму житла (825 ЦК), позички (834 ЦК), підряду (848 ЦК), побутового підряду (872 ЦК) тощо містяться положення про розірвання договору на вимогу однієї із сторін договору, як реакцію на порушення зобов'язання.

Одностороння відмова від зобов'язання (615 ЦК) внаслідок його порушення іншою стороною може відбуватися стосовно всього зобов'язання або його частини. Така відмова не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання (відшкодування збитків, сплати неустойки).

Р. В. Гринько доводить, що одностороння відмова від зобов'язання означає застосування таких заходів оперативного впливу: 1) відмова від договору; 2) відмова від прийняття неналежного виконання; 3) відмова від зустрічного задоволення в результаті неналежного виконання зобов'язання [8, с. 118]. З цим важко не погодитися. Вчасно не виконана робота чи послуга може втратити будь-який інтерес для кредитора, в такому разі його відмова від договору є логічною реакцією на порушення (прострочення) боржника.

Наслідком порушення зобов'язання може бути ситуація, коли змінюються умови зобов'язання. Так, ст. 600 ЦК України передбачає припинення зобов'язання переданням відступного. Суть відступного полягає в тому, що сторона, яка не виконала зобов'язання, передає гроші, інше майно кредиторіві. В зв'язку з тим, передача відступного можлива тільки за згодою сторін, то мова

йдеться про зміну зобов'язання щодо предмета його виконання. Кредитор отримує задоволення за рахунок боржника, який «відкупився» від його вимоги виконати первісне зобов'язання.

На думку Ч. Азімова, самозахист може бути здійснений і шляхом виконання зобов'язання за рахунок боржника [1, с. 140]. Відповідно до ст. 621 ЦК України у разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги, кредитор має право виконати цю роботу власними силами або доручити її виконання третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання. Стаття носить назву «виконання зобов'язання за рахунок боржника», тому, на нашу думку, доречно в тексті статті записати «оплати виконаної роботи чи послуги». Положення цієї статті конкретизовані в законодавстві стосовно окремих договорів. Це стосується і договору купівлі – продажу і найма майна, коли мова йдеться про недоліки речі. Покупець має право самостійно усунути недоліки і зажадати від продавця відшкодування витрат на усунення недоліків товару (678 ЦК).

Згідно з ч. 3 ст. 538 ЦК України у разі невиконання однією зі сторін зобов'язання свого обов'язку або за наявності очевидних підстав вважати, що вона не виконає обов'язок у встановлений строк чи виконає його не в повному обсязі, друга сторона має право зупинити виконання свого зустрічного обов'язку.

На думку І. Е. Берестової, способи самозахисту включають у себе дві основні групи способів захисту суб'єктивних цивільних прав: одні, що полягають у вчиненні уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного характеру, спрямованих на захист її суб'єктивних цивільних прав, зокрема: – право кредитора самостійно стягувати з боржника належні йому платежі; – відмова у задоволенні до отримання зустрічного задоволення; – дії кредитора, спрямовані на виконання невиконаного зобов'язання за рахунок боржника; – заходи, пов'язані з відмовою вчинити певні дії в інтересах недобросовісної сторони; інші, що полягають у застосуванні уповноваженою особою по відношенню до правопорушника заходів оперативного впливу [4].

Способом впливу на боржника з метою спонукати його виконати зобов'язання в натурі є вимоги ст. 620 ЦК України. Так, кредитор має право витребувати у боржника річ, що визначена індивідуальними ознаками. У даному разі мова не йдеться про віндикацію, як речовий спосіб захисту права власності і має цілу низку особливостей, а йдеться про зобов'язально-правовий захист. Речово-правові способи захисту спрямовані на захист суб'єктивного права власності як абсолютного цивільного права громадян чи організацій, які на момент порушення права не перебувають у договірних чи інших зобов'язальних відносинах з порушником [14, с. 183]. Зобов'язально-правові засоби захисту пов'язані з захистом прав учасників договірних відносин або позадоговірних. Так, за договором позички особа володіє і користується річчю, після спливу строку, на який було укладено договір, не повертає річ власникові, маємо – невиконання

договору і як наслідок цього, право кредитора вимагати виконання обов'язку в примусовому порядку. Відібрання речі, в цьому випадку, жодним чином не можна розглядати як відповідальність (майно боржника не зменшується), а тільки як виконати зобов'язання в натурі.

За договором купівлі – продажу у покупця, якому продавець передав товар неналежної якості є можливість вимагати від продавця зменшення покупної ціни, безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк, відшкодування витрат на усунення недоліків, а у разі, якщо недоліки є такими, що їх не можна усунути, або усунення недоліків пов'язане з непропорційними витратами або затратами часу, недоліків, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після усунення, покупцеві надане право, на свій вибір, або відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар суми, або вимагати заміни товару.

§ 3. Цивільно-правова відповідальність як спосіб впливу на неправомірну поведінку

Цивільно-правова відповідальність в цивільному праві є правомірним впливом на неправомірну поведінку особи. Теоретичних розробок з цього питання є безліч, проте не можливо констатувати, що в доктрині цивільного права є однозначне, стає визначення цивільної відповідальності. У доктрині цивільного права виділяють декілька підходів до розуміння сутності цивільної відповідальності: санкції, покарання, перетерпівання, реакції на правопорушення.

О. С. Іоффе робив висновок, що цивільно-правова відповідальність є санкцією за правопорушення, що тягне за собою для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладення нових або додаткових цивільно-правових обов'язків [15, с. 97]. Н. Д. Єгоров також розглядав цивільно-правову відповідальність як санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладення на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права. Вчений визначав як недолік такого поняття цивільно-правової відповідальності те, що «оставляет за чертой гражданско-правовой ответственности добровольное возмещение должником убытков кредитору или уплату неустойки, если они произведены не под угрозой принуждения, а в силу внутренней убежденности должника в необходимости возмещения убытков, уплаты неустойки и т.п. [11, с. 480]. На думку М. І. Брагінського, це зауваження викликає заперечення, оскільки відноситься к визначенню поняття «санкція» [7, с. 608]. Сучасний стан досліджень щодо визначення поняття і з'ясування відповідальності характеризує Р.Б. Шишка: «автори по-різному підходять до сутності цивільно-правової відповідальності, як: санкція, покарання, перетерпівання, реакції на правопорушення, гарантія забезпечення, охоронного інституту права, що виконує охоронну функцію, і складається з двох взаємопов'язаних і взаємозабезпечувальних елементів: 1) компенсаційного впливу на потерпілого; 2) штрафного (репресивного) впливу на деліквента чи відповідальних за нього осіб [35, с. 159].

З цим твердження можна погодитися, якщо мова йдеться про деліктні зобов'язання. В договірних правовідносинах, на наш погляд, більше акцент повинен робитися на компенсаційному впливі, ніж на штрафному. На практиці, сторони договору частіше визначають таку форму відповідальності як неустойка. Вибір виду неустойки (виключна, альтернативна, штрафна, залікова) дає можливість контрагентам врахувати можливі наслідки неналежної поведінки, в тому числі і можливість компенсувати можливі збитки. Відшкодування завданої шкоди є універсальною формою відповідальності, яка може бути застосована і у разі, якщо про її застосуванні в договорі мова не йдеться.

Як вважають О.І. Харитонова і Є.О. Харитонов, усі вітчизняні концепції юридичної відповідальності можуть бути об'єднані у дві групи: 1) ті, що розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії державного (державно-правового) примусу, і 2) ті, що розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії правовідносин. На їх думку, зазначені концепції юридичної відповідальності не заперечують і не виключають одна одну, будучи відображенням різних методологічних підходів до визначення та характеристики складного правового явища, взятого у тих чи інших своїх сутнісних проявах. Але для того, щоб використання цих підходів було максимально ефективним, необхідно при кожному зверненні до категорії юридичної відповідальності виходити з того, який її аспект нас цікавить у даному випадку. Якщо предметом дослідження є, скажімо, принципи або функції юридичної відповідальності, то відправним моментом має бути характеристика останньої як засобу державно-правового примусу. Якщо ж аналізуються суб'єкти юридичної відповідальності, їхні права та обов'язки тощо, то методологічним підґрунтям дослідження мають бути відповідні положення теорії правовідносин [27, с. 25]. З цим важко не погодитися, тому що відповідальність, в кожному конкретному випадку, розглядається щодо не виконання чи неналежного виконання обов'язку особи – учасника цивільних правовідносин (договірних) або у випадку абсолютних правовідносин, де обов'язок особи є пасивним, – щодо утримання від вчинення певних дій.

Зміст правовідносин складають саме суб'єктивні цивільні права і суб'єктивні обов'язки. Притягнення особи до відповідальності можливо у разі порушення нею суб'єктивного права іншої особи. Вплив на неправомірну поведінку особи відбувається за допомогою державного примусу. Само по собі, покладання на особу відповідальності породжує нові правовідносини. Якщо у разі застосування віндикації (витребування речі із незаконного володіння) мова не йдеться про відповідальність, то щодо обов'язку відшкодувати збитки, що поніс власник речі, мова може йтися про відповідальність.

На прикладі захисту права власності, можемо стверджувати, що захист охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими на те органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власника. Так, власник може звернутися до суду з віндикаційним позовом про витребування свого майна з

чужого незаконного володіння (позов неволодіючого власника до володіючого не власника), за негативним позовом власник має право вимагати усунення будь-яких порушень його права, навіть якщо ці порушення і не були пов'язані з позбавленням права володіння. Серед цивільно-правових засобів захисту права власності важливе місце посідають зобов'язання, що випливають із порушення договору та зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди. В першому і в другому випадках мова йде про реакцію на порушення, що вже відбулися або відбуваються.

В теорії права обґрунтовуються позиції щодо поділу відповідальності на позитивну і негативну (проспективну і ретроспективну).

На думку Є. О. Харитонова, поділ юридичної відповідальності на позитивну і негативну не відповідає її природі. Підґрунтям юридичної відповідальності є правова оцінка, а підґрунтям позитивної відповідальності є оцінка моральна. Тому запропонований поділ в цілому є неточним. Ґрунтуючись на таких міркуваннях, юридичну відповідальність потрібно розуміти як відповідальність ретроспективну, тобто як відповідальність за вже вчинене правопорушення [27, с. 22]. За твердженням Р.Б. Шишки, цивільно-правова відповідальність є ретроспективною, вона настає за вже скоєне правопорушення [34, с. 224].

Основна проблема, пов'язана з удосконаленням інституту відповідальності, – забезпечення законності, попередження правопорушень, максимально можливе усунення збитків, які спричинені суспільству та правопорядку. В цій проблемі концентруються два вкрай важливі соціальні завдання: по-перше, суспільство та кожний громадянин повинні бути впевнені, що правопорушення попереджують за допомогою державного примусу, що права та охоронювані законом інтереси захищені від протиправних посягань; по-друге, що боротьба з правопорушниками проводиться суворо на підставі закону, що забезпечує недоторканість прав та свобод громадянина, який не скоїв нічого протиправного [20, с. 32].

«Реанімація приватно-правових засад у цивільному праві на сучасному етапі обумовила відновлення і принципу свободи договору, невід'ємною складовою якого є можливість встановлювати сторонами у договорі не тільки основні права та обов'язки і умови їх реалізації, але й передбачати підстави і обсяг цивільно-правової відповідальності за їх порушення» [18, с. 202].

Не можна не погодитися і з твердженням Кузнецової Н., що «у сучасному цивільному законодавстві України реалізований в якості загального підходу принцип оптимального співвідношення нормативної і договірної регламентації мір цивільно-правової відповідальності за порушення суб'єктивних цивільних прав» [18, с. 202].

Право вибору способу захисту порушеного права, а звідси і впливу на порушника, складає зміст суб'єктивного права (право звернутися за захистом до компетентного органу, до суду чи вдатися до самозахисту).

Визначальним для притягнення особи до відповідальності є наявність цивільного правопорушення. Усталеним в науці цивільного права є концепція

цивільного правопорушення: протиправна поведінка особи, шкода, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і негативним результатом у вигляді шкоди, вина правопорушника. Ознайомлення з дослідженнями питань цивільної відповідальності, цивільного правопорушення дають підстави стверджувати, що сучасні дослідники ніяк не можуть позбавитися впливу суперечок цивілістів радянської доби. Якщо ми говоримо про цивільне правопорушення і визначаємо його через протиправну поведінку, шкоду, причинний зв'язок і вину, то чому законодавець у главі 82 Цивільного кодексу закріплює не відповідальність за вчинення того чи іншого цивільного правопорушення, а положення про відшкодування шкоди. Важко собі уявити, щоб Кримінальний кодекс передбачав відповідальність тільки за кінцевий результат злочину, а не за саме протиправне діяння, яке призвело до цього результату. Сам законодавець у ст. 1166 Цивільного кодексу говорить про загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду. На наш погляд, нелогічно, тому що підставами відповідальності є вчинення правопорушення, правильніше говорити про умови, при яких на особу покладається обов'язок відшкодувати шкоду, що є результатом порушення прав іншої особи або результатом вчинення правопорушення. Майнова шкода може бути завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю майну особи, немайновим правам особи, а відшкодувати її повинна особа, яка її завдала. За фразою «неправомірні рішення, дія чи бездіяльність» стоять кримінальне правопорушення, злочин, адміністративне правопорушення, дисциплінарне правопорушення, які вкладаються в схему – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна і об'єктивна сторона. Розглянемо деякі приклади. Відповідно до ст. 1173 ЦК України шкода, завдана малолітньою особою, відшкодовується її батьками, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від виховання та нагляду за малолітньою особою. На практиці друге довести практично неможливо, тому батьки відшкодовують завдану їхніми дітьми шкоду. В цьому випадку нас не цікавить сама протиправна поведінка малолітньої особи, в будь-якому разі, малолітня особа є неделіктноздатною, нас «цікавить» сама шкода і хто її буде відшкодовувати. У цьому разі випадає із конструкції сама протиправна поведінка (немає складу правопорушення), а є шкода і вина батьків, що не виконують своїх обов'язків, як нам здається, а не вина в заподіянні шкоди. Так само, якщо проаналізувати конструкцію статті 1177 ЦК України – майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною. Маємо злочин, маємо шкоду, причинний зв'язок і вину того, хто спричинив шкоду, всі умови для відшкодування є, обов'язок відшкодувати шкоду покладаємо на державу, яка не дуже поспішає його виконувати. На жаль, у судовому реєстрі дуже складно знайти рішення, за яким суд задовольнив вимоги потерпілих саме за ст. 1177 ЦК України. Норма є декларативною, більше 13 років механізму її реалізації немає.

Результатом дослідження Т. Ківаловою цивільно-правової недовірної відповідальності за заподіяння шкоди стало визначення цієї відповідальності як цивільного охоронного правовідношення, «у якому одна сторона (особа, яка заподіяла шкоду), зазнаючи негативних наслідків вчиненого нею правопорушення, зобов'язана виконати юридичний обов'язок, передбачений нормами цивільного законодавства, у вигляді компенсації за власний рахунок шкоди, заподіяної потерпілому, а інша сторона (потерпілий) має право на відшкодування заподіяної йому шкоди [19, с. 222]. Доречно до цього визначення зробити уточнення (особа, яка заподіяла шкоду, або особа, що за законом несе відповідальність за дії особи, яка заподіяла шкоду). Як би вчені не визначали відповідальність, її сутність полягає в покладанні на правопорушника передбачених законом або договором невиконаних правових наслідків, які можуть проявлятися у позбавленні порушника певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку додаткового. Щодо механізму дії цивільно-правової відповідальності, то за твердженням Н. Кузнецової, він органічно поєднує елементи як матеріально-правового, так і процесуального характеру, і в своєму розвитку охоплює всі три рівня її існування (законодавчий, правозастосовчий і функціональний) дають можливість із належним ступенем повноти з'ясувати як самий характер впливу інституту відповідальності на формування належної поведінки суб'єктів цивільно-правових відносин, так і його можливості по відновленню та захисту порушених цивільних прав [18, с. 203]. Дійсно, інститут цивільної відповідальності на інформаційному рівні дає уявлення особі, що відбудеться, якщо вона не виконає приписи закону або договору, а у разі вчинення нею неправомірної поведінки, застосовується сама відповідальність, (та чи інша її форма), що в свою чергу є захистом порушеного права.

Висновки

Цивільне право, як право приватне, передбачає можливість правомірного впливу на неправомірну поведінку учасників цивільних правовідносин як з боку самих учасників правовідносин, так і з боку держави. Цей вплив визнаний як попередити, так припинити небажані дії, що порушують суб'єктивні права і інтереси учасників майнових і особистих немайнових відносин, з метою відновлення цих прав, а у разі неможливості відновити ці права, компенсації завданої шкоди.

Суб'єкти цивільних правовідносин самостійні у виборі способу впливу на неправомірну поведінку особи, способи впливу є і способами захисту права, що порушено, чи є реальна загроза його порушенню. Обираючи спосіб впливу, особа сама оцінює всі переваги одного чи другого способу захисту свого порушеного права, керуючись загальним принципом добросовісності, справедливості і розумності. Цивільне законодавство зазначає, що виконання цивільних обов'язків забезпечуються засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актом цивільного законодавства.

Способи впливу на порушника, який належним чином не виконує свого обов'язку, знаходять своє відображення в нормах цивільного законодавства, в договорі або рішенні суду. Якщо особа обрала судовий захист порушеного права чи охоронюваного законом інтересу, то маємо поєднання норм матеріального і процесуального права, якщо особа вдалася до самозахисту, мова може йти про норми матеріального права, що регулюють здійснення суб'єктивного цивільного права.

Попередити неправомірну поведінку учасників зобов'язальних відносин повинен розроблений цивілістичною наукою і закріплений в нормах цивільного права інститут забезпечення виконання зобов'язань. Види забезпечення зобов'язань: неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава, притримання, що визнані, з одного боку, стимулювати боржника до належної поведінки, з другого – надавати впевненості кредиторів, що він отримає певне задоволення своїх інтересів, у разі неналежної поведінки боржника. Вибір способу впливу, а через це і способу захисту порушеного цивільного права чи інтересу, залежить від характеру правовідносин.

Припинити неправомірні дії можливо застосувавши самозахист чи засоби оперативного впливу. Ці поняття є близькими за функцією – оперативно впливати на неправомірну поведінку, бути мірою захисту. Вони передбачені нормами цивільного законодавства, дають можливість особі самотійно, не звертаючись до судових чи інших компетентних органів здійснити захист порушених суб'єктивних цивільних прав; як будь-яке суб'єктивне право повинні здійснюватися в межах передбачених законодавством і засадами суспільної моралі, бути адекватними правопорушенню. На наш погляд, поняття самозахист поглинає поняття засоби оперативного впливу. Самозахист може застосовуватися як до речових, так і зобов'язальних, а засоби оперативного впливу застосовуються тільки до зобов'язальних.

Цивільно-правова відповідальність є завжди реакцією на неправомірну поведінку учасника цивільних правовідносин, має ретроспективний характер, виражається через примус понести неvigідні для порушника матеріальні наслідки. Порушення суб'єктивного права особи породжує правоохоронне правовідношення, в якому відповідальність розглядається як покладений на порушника новий додатковий обов'язок.

Список використаних джерел:

1. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві / Ч. Азімов // Вісник академії правових наук. – 2001. – №2(25). – С. 135–141.
2. Басин Ю. Г. Избранные труды по гражданскому праву / составление, вступительная статья И. П. Грешникова – СПб.: Издательство «Юридический центр «Прес», 2003. – 591 с.
3. Барвено С. М. Проблеми договірної права України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
4. Берестова І. Е. Способи самозахисту цивільних прав: окремі аспекти. [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ppip/2010_9/Berestova.pdf.
5. Боднар Т. Одностороння відмова від зобов'язання (договору) у контексті самозахисту цивільного права та інтересу // Право України, 2012. – № 9. – С. 110–117.

6. Брагинский М. И. Возникновение гражданских прав и обязанностей, осуществление и защита // Комментарий ч. 1 Гражданского кодекса Российской Федерации для предпринимателей. – М., 1995. – 480 с.
7. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – М., 2000. – 848 с.
8. Гринько Р. В. Відмова від договору як захід оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах / Р. В. Гринько. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, 2014. – Випуск 28. – Т. 1. – С. 115–118.
9. Гринько Р. В. Поняття та ознаки заходів оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах / Р. В. Гринько // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 3. – Том 1, 2014. – С. 136–140.
10. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: «Статут», 2000. – 411 с.
11. Гражданское право: Учебник. – Часть 1 / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеев. – М.: ТЕИС, 1996. – 552 с.
12. Гришко А. До питання про ознаки порушення договірної зобов'язання // Юридична Україна. – 2011. – № 4. – С. 65–69.
13. Денисова А. М. Правовий вплив: природа та функціональне призначення / А. М. Денисова // Вісник Львівського університету: Серія юридична. – 2012. – № 55. – С. 3–10.
14. Дзера О., Дзера І. Віндикаційний позов у теорії та судовій практиці // Право України. – 2014. – № 2. – С. 180–196.
15. Иоффе И. С. Обязательственное право. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 97.
16. Косович В. М. Правовий вплив і правове регулювання: критерії розмежування / В. М. Косович // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2008. – Вип. № 46. – С. 21–25.
17. Кузнецова Н. Стан і тенденції розвитку цивілістичної науки в Україні / Н. Кузнецова // Право України. – 2014. – № 6. – С. 9–14.
18. Кузнецова Н. Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав // Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2010. – Чис. V. – 367с.
19. Ківалова Т. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності / Т. Ківалова // Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2010. – Чис. V. – С. 207–216.
20. Оніщенко Н. Юридична відповідальність: теоретично-правовий аналіз природи та сутності / Н. Оніщенко // Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2010. – Чис. V. – 367 с.
21. Осолікер І. М. Заходи оперативного впливу як засоби самозахисту цивільних прав та інтересів / І. М. Осолінкер [Актуальные научные разработки – 2010] [Електронный ресурс]. – Education and Sciens. – URL://www.rusnauka.com.
22. Параниця С. П. Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи / С. П. Параниця // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 33–36.
23. Підлубна Т. М. Самозахист як форма захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Держава і право. – 2011. – № 43. – С. 367.
24. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – 3-е изд. – М.: Статут, 2001. – 276с.
25. Тертышников В. И., Тертышников Р. В. Формы защиты и осуществления субъективных прав граждан, иностранных граждан, лиц без гражданства и юридических лиц. – Х., 1999. – С. 176.
26. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії / Т. І. Тарахонич // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 10–14.

27. Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Юридична відповідальність; пошук парадигми юридична // Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2010. – Чис. V. – 367 с.
28. Харитонов Є. О. Цивільні правовідносини: монографія / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. – 2-ге вид, перероб. і доп. – Одеса: Фенікс, 2011. – 456 с.
29. Чепис О. І. До питання самозахисту цивільних прав та законних інтересів / О. І. Чепис // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина II. Том 1. – С. 208–212.
30. Цивільне право: Підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького, – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
31. Цивільне право України: Підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького, – Х.: Право, 2012. – Т. 2. – 816 с.
32. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 40–41. – Ст. 356.
33. Цивільне право України: Академічний курс: підручн. У 2 т. / за ред. Я. М. Шевченко. – вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. Загальна частина. – 696 с.
34. Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т. V. Кн.1 Загальні положення зобов'язального права За ред. Р. Б. Шишки. – Харків: Еспада, 2005. – 224 с.
35. Шишка Р. Б. Актуальні дослідження деліктних зобов'язань та цивільно-правової відповідальності / Р. Б. Шишка // Юридичний вісник. – 2014. – № 3. – С. 159–161.

Кльован Неля,

старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Миколаївського інституту права

Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ РЕЖИМУ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Анотація. В дослідженні обґрунтовано кримінологічні засади функціонування режиму в місцях позбавлення волі та сформульовано концепцію кримінологічної функції як окремого напрямку його впливу. Визначені основні ознаки та структура кримінологічної функції режиму, а також коло спеціальних і загальних суб'єктів, що її реалізують. Здійснено кримінологічний аналіз окремих компонентів процесу виконання покарань. *Ключові слова:* місця позбавлення волі, режим в місцях позбавлення волі, кримінологічна функція режиму, запобігання злочинів, засуджений.

Аннотация. В исследовании обоснованы криминологические основы функционирования режима в местах лишения свободы и сформулирована концепция криминологической функции как отдельного направления его воздействия. Определены основные признаки и структура криминологической функции режима, а также круг специальных и общих субъектов, которые ее реализуют. Осуществлен криминологический анализ отдельных компонентов процесса исполнения наказаний.

Ключевые слова: места лишения свободы, режим в местах лишения свободы, криминологическая функция режима, предупреждение преступлений, осужденный.